

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Για τη σύνδεση ή τον συνειρμό των ιδεών

ΚΑΘΩΣ Η ΦΑΝΤΑΣΙΑ μπορεί να διαχωρίζει όλες τις απλές ιδέες και να τις ενώνει πάλι με όποια μορφή επιθυμεί, τίποτα δεν θα ήταν πιο ακατανόητο από τις λειτουργίες αυτής της ικανότητας, εάν δεν υπήρχαν ορισμένες καθολικές αρχές που να τη διέπουν, να την καθιστούν έως έναν βαθμό ομοιόμορφη στον χρόνο και στον χώρο. Εάν οι ιδέες ήταν τελείως χαλαρές και ασύνδετες μεταξύ τους, θα ενώνονταν μόνο κατά τύχη, οπότε θα ήταν αδύνατον οι ίδιες απλές ιδέες να συνδυάζονται κατά τρόπο κανονικό σε σύνθετες —όπως συμβαίνει συνήθως— χωρίς έναν ενοποιητικό δεσμό μεταξύ τους, μια συνειρμική ιδιότητα βάσει της οποίας μια ιδέα να εισάγει φυσικά την άλλη. Αυτή η ενοποιητική αρχή μεταξύ των ιδεών δεν πρέπει να θεωρηθεί αδιαχώριστη σύνδεση, διότι αυτή η ποιότητα έχει ήδη αποκλειστεί από τη φαντασία. Ούτε πρέπει να συμπεράνουμε ότι χωρίς αυτήν ο νους δεν μπορεί να ενώνει δύο ιδέες, διότι τίποτα δεν είναι πιο ελεύθερο από αυτή την ικανότητα. Πρέπει απλώς να τη θεωρήσουμε μια ήπια δύναμη που συνήθως επικρατεί και αποτελεί την αιτία, μεταξύ άλλων πραγμάτων, του γεγονότος ότι οι γλώσσες παρουσιάζουν τόσο στενές αντιστοιχίες μεταξύ τους. Είναι και η φύση υποδεικνύει κατά κάποιον τρόπο ποιες απλές ιδέες είναι οι πιο κατάλληλες για να ενωθούν σε σύνθετη. Οι ποιότητες από τις οποίες προκύπτει αυτός ο συνειρμός, και εξαιτίας των οποίων ο νους οδηγείται κατ'

τόν τον τρόπο από τη μια ιδέα στην άλλη, είναι τρεις: η ΟΜΟΙΟΤΗΤΑ, η ΣΥΝΑΦΕΙΑ στον χρόνο ή στον χώρο, και η σχέση ΑΙΤΙΑΣ και ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ.

Πιστεύω ότι δεν είναι απαραίτητο να αποδείξω διά τεκμηρίων ότι οι ποιότητες αυτές έχουν ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται συνειρμοί μεταξύ των ιδεών, έτσι ώστε με την εμφάνιση της μιας να εισάγεται φυσικά η άλλη. Είναι σαφές ότι, στην πορεία της σκέψης μας και στην αδιάκοπη περιστροφή των ιδεών μας, η φαντασία μας τρέχει εύκολα από μια ιδέα σε κάποια άλλη που της μοιάζει, και η ποιότητα αυτή είναι από μόνη της ένας επαρκής δεσμός και σύνδεση για την πλασματική φαντασία. Είναι, ακόμη, προφανές ότι, όπως ακριβώς οι αισθήσεις όταν αλλάζουν τα αντικείμενά τους εξαναγκάζονται να τα αλλάζουν κατά τρόπο κανονικό, προσλαμβάνοντάς τα όπως βρίσκονται σε σχέση συνάφειας μεταξύ τους, έτσι και η φαντασία πρέπει να υιοθετεί, από μακροχρόνια έξη, την ίδια μέθοδο και να λαμβάνει υπ' όψιν της τις παραμέτρους του χώρου και του χρόνου για να συλλέξει τα αντικείμενά της. Όσο για τη σύνδεση που γίνεται με βάση τη σχέση αιτίας και αποτελέσματος, θα έχουμε αργότερα την ευκαιρία να την εξετάσουμε σε βάθος, οπότε δεν θα επιμείνουμε σε αυτήν επί του παρόντος. Αρκεί να παρατηρήσουμε ότι δεν υπάρχει σχέση που να παράγει ισχυρότερη σύνδεση στην πλασματική φαντασία και να οδηγεί ευκολότερα από μια ιδέα σε μιαν άλλη από τη σχέση αιτίας και αποτελέσματος ανάμεσα στα αντικείμενά τους.

Προκειμένου να κατανοήσουμε στην πλήρη έκτασή τους αυτές τις σχέσεις θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι δύο αντικείμενα συνδέονται στη φαντασία όχι μόνο όταν το ένα είναι κατ'επίσημο τρόπο άμεσο όμοιο, συναφές ή αιτία του άλλου, αλλά και όταν μεσολαβεί ανάμεσά τους ένα τρίτο αντικείμενο που κληρονομεί και με τα δύο οποιαδήποτε από αυτές τις σχέσεις. Η φαντασία αυτών των σχέσεων μπορεί να φτάσει πολύ μα-

κριά, αν και την ίδια στιγμή πρέπει να παρατηρήσουμε ότι κάθε μετακίνηση αποδυναμώνει σημαντικά τη σχέση. Εξάδελφια τετάρτου βαθμού συνδέονται αιτιακά, εάν μπορεί να μου επιτραπεί η χρήση αυτού του όρου, αλλά όχι τόσο στενά όσο τα αδέλφια και, πολύ περισσότερο, το παιδί και ο γονιός. Γενικώς μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι όλες οι σχέσεις αίματος είναι σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος, και θεωρούνται στενές ή μακρινές ανάλογα με τον αριθμό των ενδιάμεσων αιτιών που συνδέουν τα πρόσωπα.

Από τις τρεις σχέσεις που προαναφέραμε αυτή της αιτιότητας είναι η πιο εκτεταμένη. Δύο αντικείμενα μπορεί να θεωρηθεί ότι διέπονται από αυτή τη σχέση τόσο όταν το ένα είναι αιτία κάποιας από τις ενέργειες ή τις κινήσεις του άλλου όσο και όταν το πρώτο είναι αιτία της ύπαρξης του δεύτερου. Πράγματι, αφού η ενέργεια ή η κίνηση υπό ένα ορισμένο πρίσμα δεν είναι παρά το ίδιο το αντικείμενο και εφόσον το αντικείμενο παραμένει το ίδιο σε όλες τις διαφορετικές καταστάσεις του, είναι εύκολο να φανταστούμε πώς μια τέτοια επίδραση του ενός αντικειμένου επί του άλλου μπορεί να τα συνδέει στη φαντασία.

Μπορούμε να προχωρήσουμε περαιτέρω αυτόν τον συλλογισμό και να επισημάνουμε ότι δύο αντικείμενα συνδέονται με τη σχέση αιτίας και αποτελέσματος όχι μόνο όταν το ένα θέτει σε κίνηση ή ενεργεί επί του άλλου αλλά και όταν έχει την ισχύ να το παραγάγει. Μάλιστα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτή είναι η πηγή όλων των σχέσεων συμφέροντος και καθήκοντος με τις οποίες οι άνθρωποι συνδέονται, αλληλεπιδρούν στην κοινωνία και εντάσσονται στο πλέγμα των δεσμών διακυβέρνησης και υποταγής. Αφέντης είναι αυτός που λόγω της θέσης του —είτε αυτή έχει προκύψει διά της βίας είτε έπειτα από συμφωνία— έχει την ισχύ να κατευθύνει σε ορισμένες περιστάσεις τις ενέργειες κάποιου άλλου, τον οποίο αποκαλούμε υπηρέτη. Δικαστής είναι εκεί-

νος που σε όλες τις αμφιλεγόμενες καταστάσεις μπορεί να διευθετήσει ζητήματα κατοχής ή ιδιοκτησίας κάποιου πράγματος μεταξύ των μελών της κοινωνίας καταθέτοντας τη γνώμη του. Όταν ένα πρόσωπο διαθέτει κάποια ισχύ, δεν απαιτείται τίποτα περισσότερο για να τη μετατρέψει σε πράξη από την άσκηση της βούλησής του. Και αυτή θεωρείται σε κάθε περίπτωση δυνατή και σε πολλές πιθανή, ειδικά στην περίπτωση της εξουσίας, στην οποία η υπακοή του υπηκόου συνιστά πηγή ευχαρίστησης και πλεονέκτημα για τον ανώτερο.

Αυτές, λοιπόν, είναι οι αρχές της ένωσης ή της συνοχής μεταξύ των απλών ιδεών, οι οποίες στη φαντασία επέχουν τη θέση αυτής της αδιαχώριστης σύνδεσης δυνάμει της οποίας συνδέονται στη μνήμη μας. Έχουμε εδώ ένα είδος ΕΛΞΗΣ, η οποία θα βρεθεί ότι έχει τόσο εκπληκτικά αποτελέσματα στον νοητικό κόσμο όσο και στη φύση και ότι εκδηλώνεται με πολλές και ποικίλες μορφές. Τα αποτελέσματά της είναι καταφανή, αλλά οι αιτίες της είναι εν πολλοίς άγνωστες και θα πρέπει να ανάγονται στις πρωταρχικές ποιότητες της ανθρώπινης φύσης, τις οποίες δεν διατείνομαι ότι πρόκειται να εξηγήσω. Δεν υπάρχει μεγαλύτερη υποχρέωση για τον αληθή φιλόσοφο από το να συγκρατεί την υπερβολική επιθυμία του για αναζήτηση των αιτιών και, αφ' ης στιγμής στηρίξει μια θεωρία σε έναν επαρκή αριθμό πειραμάτων, να αρκείται σε αυτό όταν βλέπει ότι η περαιτέρω διερεύνηση θα τον οδηγούσε σε σκοτεινές και αβέβαιες εικολογίες. Σε αυτή την περίπτωση θα ήταν πολύ καλύτερο να περιοριζόταν η έρευνά του στην εξέταση των αποτελεσμάτων παρά να επεκτεινόταν στην αναζήτηση των αιτιών της διατυπωθείσας αρχής του.

Μεταξύ των αποτελεσμάτων αυτής της ένωσης ή του συνεισμοίου των ιδεών δεν υπάρχουν πιο αξιοσημείωτα από τις σύνθετες ιδέες, που συνιστούν τα συνήθη αντικείμενα των

σκέψεων και των συλλογισμών μας και οι οποίες προκύπτουν γενικώς από κάποια αρχή ένωσης των απλών ιδεών μας. Οι εν λόγω σύνθετες ιδέες μπορούν να διαιρεθούν σε σχέσεις, τρόπους και υποστάσεις. Θα εξετάσουμε εν συντομία καθεμία από αυτές με τη σειρά, διατυπώνοντας ορισμένες σκέψεις που αφορούν τις γενικές και τις επιμέρους ιδέες μας, πριν εγκαταλείψουμε το παρόν θέμα, που μπορεί να θεωρηθεί από τα πιο βασικά αυτής της φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Για τις σχέσεις

Η ΛΕΞΗ ΣΧΕΣΗ χρησιμοποιείται συνήθως με δύο σημασίες, ¹ που διαφέρουν σημαντικά η μία από την άλλη. Δηλώνει είτε την ποιότητα με την οποία δύο ιδέες συνδέονται στη φαντασία και η μία εισάγει φυσικά την άλλη με τον τρόπο που εξηγήσαμε πιο πάνω είτε την ιδιαίτερη περίπτωση κατά την οποία, ακόμη και όταν δύο ιδέες ενώνονται αυθαίρετα στην πλασματική φαντασία, κρίνουμε ότι πρέπει να τις συγκρίνουμε. Στην κοινή γλώσσα χρησιμοποιούμε τη λέξη σχέση πάντα με την πρώτη σημασία της. Μόνο στη φιλοσοφία την επεκτείνουμε ώστε να σημαίνει οποιοδήποτε συγκεκριμένο αντικείμενο σύγκρισης, χωρίς να προϋποτίθεται μια συνδετική αρχή. Έτσι, η απόσταση γίνεται αποδεκτή από τους φιλοσόφους ως αληθής σχέση επειδή σχηματίζουμε την ιδέα της από τη σύγκριση αντικειμένων. Αλλά στην καθομιλουμένη λέμε ότι τίποτα δεν μπορεί να έχει μεγαλύτερη απόσταση από αυτά ή εκείνα τα πράγματα μεταξύ τους, εννοώντας ότι τίποτα δεν είναι περισσότερο άσχετο, λες και η απόσταση και η σχέση είναι έννοιες ασύμφορες.

Είναι μάλλον αδύνατον να απαριθμήσουμε όλες εκείνες ² οι ποιότητες δυνάμει των οποίων τα αντικείμενα επιδέχονται σύγκριση και παράγονται οι ιδέες φιλοσοφικής σχέσης. Αντίστοιχο κατόπιν προσεκτικής μελέτης θα ανακαλύψουμε ότι οι φιλόσοφοι εύκολα να υπαχθούν σε επτά γενικές κατηγορίες,

που μπορούν να θεωρηθούν οι πηγές όλων των φιλοσοφικών σχέσεων.

1. Η πρώτη είναι η ομοιότητα. Πρόκειται για μια σχέση χωρίς την οποία καμία φιλοσοφική σχέση δεν μπορεί να υπάρξει, εφόσον τα αντικείμενα δεν επιδέχονται σύγκριση παρά μόνο εάν διαθέτουν κάποιο βαθμό ομοιότητας. Βέβαια, μολονότι η ομοιότητα είναι αναγκαία σε όλες τις φιλοσοφικές σχέσεις, αυτό δεν σημαίνει ότι παράγει πάντα σύνδεση ή συνειρμό ιδεών. Όταν μια ποιότητα καθίσταται πολύ γενική και είναι κοινή σε πάρα πολλά επιμέρους αντικείμενα, δεν οδηγεί τον νου κατευθείαν σε κάποιο από αυτά. Απεναντίας, προσφέροντας τόσο μεγάλο εύρος επιλογής, εμποδίζει τη φαντασία να προσηλωθεί σε ένα και μοναδικό αντικείμενο.

2. Η ταυτότητα μπορεί να θεωρηθεί το δεύτερο είδος σχέσης. Τη σχέση αυτή την εκλαμβάνω εδώ με την πιο αυστηρή σημασία του όρου, αυτήν που αφορά σταθερά και αμετάβλητα αντικείμενα, χωρίς να εξετάζω τη φύση και τα θεμέλια της προσωπικής ταυτότητας, για την οποία θα μιλήσουμε πιο κάτω. Από όλες τις σχέσεις η πιο καθολική είναι αυτή της ταυτότητας, εφόσον είναι κοινή σε κάθε ον του οποίου η ύπαρξη έχει κάποια διάρκεια.

3. Μετά την ταυτότητα οι πλέον καθολικές και περιεκτικές σχέσεις είναι αυτές στον χώρο και στον χρόνο, που συνιστούν τη βάση για έναν άπειρο αριθμό συγκρίσεων, όπως μακριά, κοντά, επάνω, κάτω, πριν, μετά κτλ.

4. Όλα τα αντικείμενα που επιδέχονται ποσοτικές ή αριθμητικές μετρήσεις μπορούν να συγκριθούν από αυτή την άποψη, που αποτελεί άλλο ένα πολύ σημαντικό είδος σχέσης.

5. Όταν δύο οποιαδήποτε αντικείμενα διαθέτουν την ίδια ποιότητα, ο βαθμός στον οποίο την κατέχουν συνιστά τη βάση για ένα πέμπτο είδος σχέσης. Έτσι, από δύο αντικείμενα που είναι αμφότερα βαριά το ένα μπορεί να έχει είτε μεγαλύτερο είτε μικρότερο βάρος από το άλλο. Δύο χρώματα τού

ίδιου είδους μπορούν, παρ' όλα αυτά, να είναι διαφορετικών αποχρώσεων, και από αυτή την άποψη να επιδέχονται σύγκριση.

6. Η σχέση της εναντιότητας εκ πρώτης όψεως φαίνεται να αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο καμία σχέση, κανενός είδους, δεν μπορεί να υφίσταται χωρίς κάποιον βαθμό ομοιότητας. Ας αναλογιστούμε όμως ότι δεν υπάρχουν δύο ιδέες που να είναι αφ' εαυτών ενάντιες, εκτός από εκείνες της ύπαρξης και της μη ύπαρξης, οι οποίες προφανώς μοιάζουν ως προς το ότι και οι δύο προϋποθέτουν μια ιδέα του αντικειμένου, μολονότι η τελευταία αποκλείει το αντικείμενο από όλους τους χρόνους και τους χώρους στους οποίους υποτίθεται ότι δεν υπάρχει.

7. Όλα τα άλλα αντικείμενα, όπως η φωτιά και το νερό, η ζέστη και το κρύο, εμφανίζονται ενάντια μόνο με βάση την εμπειρία και εξαιτίας του γεγονότος ότι οι αιτίες ή τα αποτελέσματά τους είναι ενάντια. Αυτή η σχέση αιτίας και αποτελέσματος είναι η έβδομη φιλοσοφική σχέση, η οποία είναι παράλληλα και μια φυσική σχέση. Η ομοιότητα που προϋποτίθεται σε αυτή τη σχέση θα εξηγηθεί στη συνέχεια.

Θα ήταν φυσικό να περιμένει κανείς ότι θα προσέθετα τη διαφορά στις παραπάνω σχέσεις, αυτήν όμως τη θεωρώ μάλλον άρνηση σχέσης παρά κάτι πραγματικό ή θετικό. Υπάρχουν δύο είδη διαφοράς, που αντιπαραβάλλονται είτε στην ομοιότητα είτε στην ομοιότητα. Η πρώτη ονομάζεται διαφορά ποσότητας, η δεύτερη ποιότητας.